

EMBERI JOGOK A KLÍMAVÁLTOZÁS TÜKRÉBEN

Az Infojegyzet bemutatja az emberi jogok és a klímaváltozás kapcsolódási pontjait, kiemelve a nemzetközi szervezetek törekvéseit, valamint felvázolja a környezeti jogok jelenlegi helyzetét.

- A környezetkárosító cselekmények és az éghajlatváltozás tovagyűrűző hatásai egyaránt veszélyeztetik az emberi jogokat.
- A nemzedékek közötti méltányosság elve alapján minden nemzedék legalább úgy köteles tovább adni a természeti környezetet az elkövetkező generációnak, mint ahogyan azt kapta. Ennek érvényesülése a fenntartható fejlődés egyik alapja.
- Az Emberi Jogi Tanács az ENSZ egyik kormányközi testülete. Feladata az emberi jogok védelme és az e jogok megsértése elleni fellépés, valamint az ezzel kapcsolatos ajánlások megfogalmazása.
- Környezeti jogok: az egyéneknek a biztonságos, egészséges és ökológiailag stabil környezethez való jogai. Jelentheti magának a környezetnek a jogát is ahhoz, hogy az emberi beavatkozások hatásait túllélje.
- „A 21. század a természetbe vetettségünkre való ráébredés százada” (Egyensúly Intézet, 2020.)

Nemzetközi szervezetek kezdeményezései

A Földet sújtó éghajlatváltozás legszembetűnőbb jelenségei a szélsőséges időjárási események és az azzal együtt járó környezeti és humanitárius katasztrófák, de emellett számos gazdasági-társadalmi következménnyel is jár. Az Európai Parlament és a Bizottság által 2022. januárjában közzétett [Eurobarometer felmérés szerint](#), az európai polgárok **49 százaléka az éghajlatváltozást tekinti az EU jövője előtt álló fő globális kihívásnak**. A megkérdezettek túlnyomó többsége támogatja az európai zöld megállapodás környezetvédelmi célkitűzéseit.

Nemzetközi szinten megfigyelhető, hogy egyre inkább előtérbe kerül a klímaváltozás emberi jogi alapú megközelítése. Az ENSZ és az Európa Tanács intézményei a közelmúltban határozott lépéseket tettek annak érdekében, hogy ráirányítsák a figyelmet az éghajlatváltozással összefüggésbe hozható emberi jogok helyzetére vagy hiányára, és megvalósítandó intézkedéseket sürgessenek.

2021. szeptemberében az [Európa Tanács Parlamenti Közgyűlése](#) közép-pontba állította a környezetvédelem, az emberi jogok, a jogállamiság és a demokrácia közötti összefüggést, továbbá az európai jogi normák tagállami és európai szintű kiigazítására szólított fel a sürgető környezeti és klímaváltozás okozta kihívások kezelésére. A Közgyűlés az Emberi Jogok Nemzetközi Egyezményéhez kiegészítő jegyzőkönyvet javasolt, amelyben biztosítva lenne a biztonságos, tiszta, egészséges és fenntartható környezethez való új jog, amely kikényszeríthetővé válna a nemzeti- és az Emberi Jogok Európai Bíróságán egyaránt.

2021. októberében a Glasgow-ban megrendezett [COP26 klímakonferencia](#) előtt került sor az [ENSZ Emberi Jogi Tanácsának](#) 48. ülésére Genfben, ahol Michelle Bachelet, az ENSZ emberi jogi főbiztosa felhívta a figyelmet arra, hogy az egyre fenyegetőbb környezeti veszélyek jelentik a legnagyobb kihívást az emberi jogok érvényesülésére nézve. Az emberi tevékenységgel összefüggő krízis máris hatással van egy sor emberi jog, például az élelmiszerhez, az ivóvízhez, az oktatáshoz, a lakhatáshoz, az egészséges élethez, sőt magának az élethez való jognak az érvényesülésére (MTI, 2021.09.13.).

A Tanács végül [emberi jogként ismerte el a tiszta, egészséges és fenntartható környezethez való jogot](#) mint emberi jogot, és felszólította az államokat, hogy működjenek együtt ezen jogok érvényesítésében, a jó gyakorlatok megosztásában és adoptálásában. Ugyanekkor [létrehozták a klímavédelmi különleges jelentéstevő tisztségét](#) is.

A VONATKOZÓ EMBERI JOGOK

A 20. században előtérbe kerülő környezetvédelmi problémák, majd a 21. század eddigi legnagyobb krízisére az éghajlatváltozásra, a fenntarthatóság és a klímaalkalmazkodás előtérbe helyezésével reagált a világ, így ezek világszerte központi közéleti kérdéssé váltak. Ezekben a folyamatokban az emberi jogok, a generációk közötti méltányosság, a jövő generációk jogainak biztosítása is nagy szerepet kapnak. Már az 1980-es évekre kiteljesedő amerikai [Environmental Justice mozgalom](#) célja is az volt, hogy a környezetvédelmi kérdések társadalmi kontextusba helyezése megtörténjen, ezzel együtt pedig a vonatkozó alapjogok elismerésének követelése is napirenden volt.

[Az ENSZ emberi jogi főbiztosának a klímaváltozás és az emberi jogok kapcsolatáról szóló 2009-es jelentése](#) felhívta a figyelmet arra, hogy a klímaváltozás hatásainak kezelésénél és csökkentésénél figyelembe kell venni az emberi jogokat, amely az egyes államok részéről kötelezettségeket is jelentenek.

A klímaváltozás emberi jogokat érintő leglátványosabb közvetlen hatásai egyrészt a természeti katasztrófák által az élethez és a testi épséghez való jog veszélyeztetésében, másrészt az emberi élet fenntartásához szükséges alapvető természeti kincsek lerombolása vagy veszélyeztetése által a vízhez, élelemhez és egészséghez való jog veszélyeztetésében jelentkeznek (Kondorosi 2012).

Az emberi jogok generációs felosztása Karel Vašak jogtudós nevéhez fűződik. Ez alapján az ún. "harmadik generációs" jogok közé sorolhatók a szolidaritási jogok, mint például a béke vagy az emberiség közös örökségéből való részesedés joga, és az egészséges környezethez való jog is. Az általános emberi jogi egyezmények eddig nem rögzítették a harmadik generációs emberi jogokat, de kikényszeríthetőségre van lehetőség más jogi védelmi rendszerrel és esetjoggal támogatva.

Sziebig (2021) szerint a megoldás a harmadik generációs emberi jogokat konkrétan megnevező kiegészítő dokumentumok elfogadása lehet, amelyek pontos hivatkozási alapot biztosítanak a jogvédelmet ellátó bírói fórumoknak.

EKOCÍDIUM

Az ekocídium fogalma alatt nagymértékű környezetrombolást, környezetpusztítást vagy környezeti kár okozását értjük. Először az Amerikai Egyesült Államoknak a vietnámi háború alatt véghez vitt környezetpusztító harci cselekményeivel kapcsolatban merült fel ez a fajta felelősségi kérdés.

[Az 1972-es stockholmi ENSZ konferencián](#) mondták ki először, hogy a környezet károsodása, pusztítása, szükségyszerűen

kihat az emberre is, súlyosabb esetben emberi életet követelhet, Olof Palme svéd miniszterelnök pedig ekocídiumnak minősítette az ökológiai hadviselést. 1973-ban az ENSZ egyik munkacsoportja egy ekocídium egyezményről szóló tervezetet is készített.

Ugyanekkor [Richard A. Falk jogász professzor egyezménytervezetet készített](#) azon cselekményekről, amelyek ekocídiumnak minősülhetnek, azaz amelyek elkövetése abból a célból történik, hogy az emberi környezetet (ecosystem) részben vagy egészben megrongálja, vagy megsemmisítse.

Az ekocídium fogalma alá eső cselekmények az emberi jogok súlyos sérelméhez vezetnek, a környezeti kárnak közvetlen hatása van bizonyos emberi jogok meglétére vagy élvezetére, köztük az élethez és egészséghez való jog érvényesülésére. Az ekocídium hatása nem szűkíthető le a harmadik generációs emberi jogok körére, hiszen az első és második generációhoz sorolható emberi jogok sérelmét is maga után vonhatja (Sziebig 2021).

*„A klímaváltozás emberi jogi megközelítésének előnye, hogy a jogosultságok kötelezettségeket keletkeztetnek.”
(Kondorosi 2012, 42. oldal)*

KÖRNYEZETJOGOK A NEMZETKÖZI DOKUMENTUMOKBAN

A nemzetközi dokumentumokban – az elmúlt évtizedek eredményeképpen – az egészséges környezethez való jog, a jövő nemzedékek joga, a vízhez való jog, és a fenntartható fejlődés joga lett deklarálva. A legfontosabb mérőkövek:

- [ENSZ Stockholmi Nyilatkozat \(1972\)](#) – első alapelve a nemzetközi környezetvédelmi jog kezdetének tekinthető;
- [Ember és Népek Jogainak Afrikai Chartája](#) (Banjuli Charta 1981) (24. cikk);
- [ENSZ Gazdasági, Szociális és Kulturális Jogok Nemzetközi Egyezségokmánya](#) (12. cikk 2. b.);
- [A Gyermekek Jogairól szóló Egyezmény \(1989\)](#) 24. cikk 2. c.;
- [Aarhusi Egyezmény 1998](#),
- [Riói Nyilatkozat \(1992\)](#) 1. és 10. elve;
- [ENSZ Éghajlat-változási Keretegyezmény \(1992\)](#);
- Az [Európai Unió Alapjogi Chartája \(2016/C 202/02\)](#) 37. cikk;
- [Az Európai Unióról szóló szerződés](#) 3. cikk (3), 21. cikk (f).

A JOGOK BÍRÓSÁGI ÉRVÉNYESÍTÉSE

Ahogy a gazdasági, szociális és kulturális jogok esetében, a környezeti anyagi jogoknál is a **bírói érvényesíthetőség, kikényszeríthetőség az egyik akadálya e jogok elismerésének**. Bár az [Emberi Jogok Európai Egyezménye](#) expressis verbis nem tartalmazza az egészséges környezethez való jogot, de az Emberi Jogok Európai Bírósága (EJEB) ítéleteiben környezeti tárgyú egyéni jogok sérelme miatt az élethez való jogból (2. cikk) és az élet tiszteltetéshez való jogból (8. cikk) levezette ezen jogok alkalmazhatóságát (Marinkás 2020, Kecskés 2021).

Az [ICE Coalition](#) nemzetközi szervezet felvette egy önálló környezeti bíróság felállítását,

amely a jelenlegi nemzetközi jogi rendszer hiányosságait váltaná ki egy hatékony és specializált igazságszolgáltatási fórum létrehozásával, az igazságszolgáltatáshoz való hozzáférési jog kiszélesítésével, és elősegítené egy modern és világos nemzetközi környezetjog kialakítását (Sziebig 2021).

NEMZETI SZINTŰ SZABÁLYOZÁSOK

A környezetvédelemmel kapcsolatos jogok és az egészséges környezethez való jog – különböző formában – több ország nemzeti jogrendszerében megjelennek. A környezetjogokat vagy emberi jogként (alapjogként) kezelik, vagy államcélként nevesítik. A szabályozási módok a nemzeti alkotmányokban alapvetően kétfélék (Majtényi 2018):

1. Mindenkit megillető jogok (pl. [Spanyolország 45. cikk](#), [Belgium 23. cikk](#), [Portugália 9. cikk](#));
2. Állami kötelezettségként megjelenő jogok (pl. [Ausztria 10. cikk](#), [Németország 20a cikk](#), [Olaszország 117. cikk](#)).

A lett alkotmány mindkettőt tartalmazza. Emellett néhány alkotmányban a fenntartható fejlődés fogalma is megjelenik már (ld. [Lengyelország 5. cikk](#), [Svédország](#), [Portugália 66. és 81. cikk](#), [Magyarország Q. cikk](#)).

MAGYARORSZÁG ALAPTÖRVÉNYE

[Magyarország Alaptörvénye \(2011. április 25.\)](#) államcélként írja elő a jövő nemzedékek életfeltételeinek biztosítását a természeti erőforrások védelmével (Nemzeti Hitvallás).

A XX. cikkben deklarálja, hogy mindenkinek joga van a testi és lelki egészséghez, amelyek érvényesülését bizonyos környezeti jogokkal biztosítja (2. bek.).

A XXI. cikk (1) rögzíti az egészséges környezethez való jogot: *"Magyarország elismeri és érvényesíti mindenki jogát az egészséges környezethez"*.

A 28/1994-ES AB HATÁROZAT

Az Alkotmánybíróság megalakulása óta több száz környezetvédelmi határozatot hozott.

A [28/1994. \(V. 20.\) AB határozat](#), amelyet a szakirodalom "környezetvédelmi alaphatározat"-ként említ, a korabeli alkotmány 18.§-ából levezetve, a környezethez való jogot a harmadik generációs jogokhoz kötötte, bár jelezte annak akkori vitatott jellegét. A határozat kimondta, hogy "A környezethez való jog jelenlegi formájában nem alanyi alapjog, de nem is pusztán alkotmányos feladat, vagy államcél (...) A környezethez való jog az állam környezetvédelemre vonatkozó kötelességei teljesítésének garanciáit emeli az alapjogok szintjére, beleértve a környezet elért védelme korlátozhatóságának feltételeit is."

AZ OMBUDSMANI VÉDELEM

A 2000-es évek elején merült fel a jövő nemzedék jogaival foglalkozó ombudsmeni hivatal felállításának ötlete, amely 2008-ban, a világon szinte egyedülálló ilyen szervezetként, meg is valósult. A Jövő Nemzedékek Országgyűlési Biztosa, azaz a "zöld ombudsman" intézménye 2012-ben megszűnt, feladatait jogutódként az Alapvető Jogok Biztosának Hivatala vette át.

A [2011. évi CXI. törvény az alapvető jogok biztosáról](#) szabályozása szerint a jövő nemzedékek érdekeinek védelmét ellátó biztoshelyettes „[a jövő nemzedékek szószólója](#)”. Feladata az Alaptörvény P) cikkében meghatározott értékeknek, azaz a jövő nemzedékek érdekeinek védelme, jogaik érvényesülésének figyelemmel követése és a környezeti jogok érvényesítése.

Források:

- [48/13. The human right to a clean, healthy and sustainable environment](#) – Resolution adopted by the Human Rights Council on 8 October 2021
- Bándi Gyula: Az Emberi Jogok Európai Egyezménye, a Szociális Karta és a környezeti jogok – [Acta Humana - Emberi Jogi Közlemények, 2021. 2.](#)
- Bodnár László: Az "ekocidium" kérdéséről – [Jogtudományi közlöny, 1974. 5.](#)
- Boros Tamás – Filippov Gábor (szerk.): Magyarország 2030: jövőkép a magyaroknak – Budapest: Osiris: Egyensúly Intézet, 2020.
- Kecskés Gábor: A környezeti jogok értelmezése az Emberi Jogok Európai Egyezményébe foglalt jogok körében – [Acta Humana - Emberi Jogi Közlemények, 2021. 2.](#)
- Kondorosi Ferenc: A klímaváltozás emberi jogi aspektusai – [Debreceni Jogi Műhely, 2012. 4.](#)
- Majtényi Balázs: Egészséges környezethez való jog – In: Lamm Vanda (szerk.): Emberi Jogi Enciklopédia. Budapest, HVG Orac, 2018.
- Marinkás György: Az egészséges környezethez való jog, mint alapvető emberi jog – lehetséges megközelítések az egyes emberi jogvédelmi mechanizmusok gyakorlata alapján, különös tekintettel az őslakos népeket érintő kérdésekre – [Agrár- és Környezetjog, 2020. 29.](#)
- Sinden, Amy: Klímaváltozás és emberi jogok – [Fundamentum. Az emberi jogok folyóirata, 2008. 1.](#)
- Sziebig Orsolya Johanna: Emberi jogok a környezetrombolás árnyékában: az ekocidium és az emberi jogok kapcsolódási pontjai – [Iustum - Aequum – Salutare, 2021. 2.](#)
- Ténylegesen érvényesített környezeti jogra lenne szükség. Vasali Zoltán beszélgetése Bándi Gyulával és Fülöp Sándorral – [Ellensúly, 2021. 3.](#)